

Waarnemingen aan *Lacerta sicula sicula* op een camping bij Sorrento (Italië)

Ingezonden maart 1974. De auteur maakt deel uit van de Studiegroep Europese Hagedissen. Inhoudsoverzicht: inleiding - het biotoop - beschrijving van de hagedis - gedrag - vijanden - andere reptielen - summary.

INLEIDING

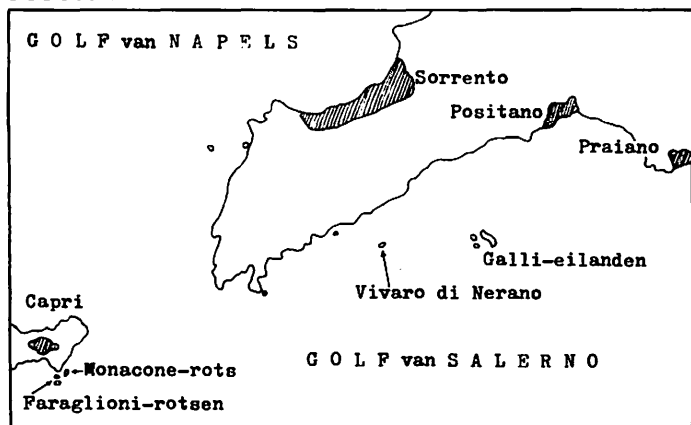
Tussen 2 juni en 13 juli 1973 bezochten wij respectievelijk Sorrento en Praiano. In deze beide plaatsen observeerden we *Lacerta sicula sicula* Rafinesque. Helaas kon deze studie, wegens tijdgebrek, niet al te uitgebreid worden. De waarnemingen moesten over het algemeen 's morgens of laat in de middag plaatsvinden.

HET BIOTOOP

Zowel in Sorrento als in Praiano was het terrein sterk in cultuur gebracht. Beide plaatsen liggen aan de kust, die op de mees-

te plaatsen steil afloopt. Op deze kust zijn terrassen gemaakt voor olijfbomen. Onze camping, waar wij *Lacerta s. sicula* observeerden, lag in zo'n olijfbomgaard. Tussen de olijfbomen had men enkele andere bomen en struiken geplant om het aanzien iets minder eentonig te maken. Vrijwel alle onderbegroeiing was weggehaald. De onderbegroeiing die er nog was bestond uit gras en wat onkruid. Zo nu en dan lagen er op het terrein stapels takken of stokken. Er waren weinig stenen of muurtjes; op enkele plaatsen lag een stuk muur bloot, dat meehielp de terrassen in stand te houden. Dicht bij de zee hielden de terrassen op, omdat de kust te steil werd. Hier lag de rots geheel bloot. De steensoort was een

Fig. 1. De ligging van Sorrento en Praiano. Kaartje: Ouboter.

harde soort kalksteen.

De kleur van de grond was grauwbruin, met zo nu en dan plekken groen van gras en onkruid, zodat de hagedissen hierop een tamelijk goede schutkleur hadden (fig. 3). Waar stenen lagen konden de hagedissen gemakkelijk aan vijanden ontkomen in spleten tussen deze stenen. Waar deze niet lagen hadden de dieren mogelijkheden om in gaten onder tenten, onder takkebossen of in olijfbomen te ontkomen. De beplanting bood hen niet veel schuilmogelijkheden. De grondlaag was dik, op sommige plaatsen waarschijnlijk wel 4 meter.

Er was een grote rijkdom aan pissebedden en insecten, onder andere muggen, vlin- ders, horzels, nachtvlinders, vliegen, sprink- haantjes, krekels, oorwurmen, zweefvliegen, wespen, mieren en dazen. Zoet drinkwater was aanwezig in de vorm van gemorst wa- ter van de wasbakken of douches.

Het klimaat in dit gebied was aangenaam. Wij hadden eenmaal op een avond een beetje regen en tweemaal een harde stort- bui. Deze buien duurden echter kort. De lucht was meestal onbewolkt. Er waaide een zuidwestenwind, die om ongeveer 17 uur in kracht toenam. De zon kwam om ongeveer 6.15 uur op en ging om ongeveer 20.20 uur onder.

De luchttemperaturen die werden gemeten liepen uiteen van 19° C (2.00 uur) tot 33° C (11.00 uur, in de zon). Metingen van de relatieve vochtigheid van de lucht varieer- den van 67% (11.00 uur, in de zon) tot 94% (2.00 uur en 6.00 uur).

Aangezien er in het verspreidingsgebied van de soort vrijwel geen plaatsen te vinden zijn, waar *Lacerta s. sicula* potentieel niet voorkomt, moet men het hierboven be- schreven biotoop niet generaliseren. Vrij- wel elk terrein (behalve met erg veel scha- duw en/of in een stad) in Zuid-Italië is ge- schikt.

BESCHRIJVING VAN DE HAGEDIS

Volwassen dieren. Hun kop is lichtbruin tot bronsbruin gekleurd, soms groenig, vaak met zwarte vlekjes. De grondkleur van de rug is meest groen. Op het midden van de

rug en op de zijden varieert de kleur van lichtbruin tot zwart, soms met een vuilwitte tot zwarte net- of bloktekening. De kleur op de rug wordt naar achteren toe meestal lichter, ook de groene kleur verdwijnt naar achteren toe langzamerhand. Op de zijden, achter de voorpoten, bevinden zich 6 licht- blauwe vlekken. Bij de hagedissen van Sor- rento troffen we boven de voorpoten vaak rode en/of blauwe vlakken aan, bij de achterpoten soms rode vlekken, iets wat wij in Praiano niet zagen. De voor- en achter- poten hebben dezelfde kleur als de zijden met zwarte en lichte vlekjes. De kleur van de staart varieert van lichtbruin tot brons- bruin. Strepen en tekeningen van de rug lopen soms op de staart een klein eindje door, maar dan altijd minder duidelijk. De gehele onderzijde is eenkleurig vuilwit.

Enige kenmerken van de beschubbing zijn de volgende: het massetericum (slaapschild) is meestal door kleine schubben van de supratemporalia gescheiden. De buitenrand van de parietalia is meestal rechtlijnig. De rugschubben zijn klein en meestal licht ge- kield.

De dieren zijn over het algemeen slank van vorm. Hun kop-romplengte ligt meestal bo- ven de 6,5 cm. De gemakkelijkst te onder- scheiden verschillen tussen mannetjes en vrouwtjes zijn de breedte van de kop achteraan (bij de nek) en de spitsheid van de kop; mannetjes hebben een bredere kop, maar deze loopt over het algemeen spits- er toe.

Jonge dieren. De kop is bronsbruin. De kleur van de rug is zwartbruin. Over de rug lopen 4 bruingele lengtestrepen, die zijn opgebouwd uit vlekken. De zijden zijn bruiner dan de rug. Tussen de voor- en achterpoten loopt een bruingele lengte- streep, ook bestaande uit vlekken. Achter de voorpoten bevinden zich een aantal kleine lichtblauwe vlekjes. De staart is bruin; de twee buitenste lengtestrepen van de rug lopen heel vaag op de staart door. De gehele onderzijde is wit.

GEDRAG

Onze eerste conclusie bij de observatie van deze hagedissen was, dat de populatie

waarschijnlijk voortdurend verstoord werd. De dieren vertoonden niet het van elders bekende territoriumgedrag. Mogelijk hield dit verband met de omstandigheden die nu eenmaal op een camping heersen. In een eventueel territorium zou immers elk moment een tent kunnen worden neergezet, waardoor de verdeling van het terrein in territoria verstoord zou worden. Steeds zag men andere dieren bij de tent. Soms liepen er 10 hagedissen op een oppervlakte van 4 m², soms was er een paar uur lang geen hagedis te zien. Dit laatste had ons inziens niets te maken met een bepaald ritme in de activiteit van de dieren, daar zij de gehele dag actief waren. Ze ontwaakten om ongeveer 5.30 à 6.30 uur, en verdwenen om ongeveer 20.30 uur. De grootste activiteit lag tussen 10 en 12.30 uur, maar ook tijdens het heetst van de dag bleven ze actief.

Het volgen van de hagedissen werd zeer bemoeilijkt doordat ze geen vast territorium hadden; ze liepen vaak over tientallen meters, zodat het bijna onmogelijk was om

één exemplaar te observeren.

Ondanks het feit, dat de dieren geen vast territorium hadden, waren ze tamelijk onverdraagzaam tegenover elkaar. Dit gold zowel voor de mannetjes als voor de vrouwtjes. Tot gevechten kwam het vrijwel alleen, wanneer een dier zonder er erg in te hebben dicht in de buurt van een sexegenoot kwam.

Alhoewel de dieren een goede schutkleur hadden, vielen ze toch erg op vanwege de herrie die ze maakten als ze liepen. Ze waren niet erg schuw voor de mens; zodra men er aankwam schoten ze wel onmiddellijk naar een willekeurige schuilplaats, maar ze kwamen binnen korte tijd weer te voorschijn en onderzochten dan alles; op een dag, tijdens de grootste activiteit, hadden we 5 hagedissen in de tent en 3 hagedissen rond de bandrecorder.

De dieren zonden op de aarde, op stenen, in bomen of boven in struiken. Ze deden dit meestal niet langer dan één minuut aan een stuk, alleen aan het begin en aan het einde van de dag was dit wat langer.

Fig. 2. *Lacerta sicula sicula* in onze tent op de camping. Foto: O u b o t e r.

Ze voedden zich met allerlei insecten, die hier, zoals al eerder vermeld, in grote overvloed voorkwamen. Zo nu en dan wilden ze ook nog wel zoet fruit tot zich nemen, alhoewel ze hier meestal alleen het vocht vanaf likten. Kannibalisme kwam waarschijnlijk niet of weinig voor.

Het hier beschreven gedrag moet men niet generaliseren, aangezien het gedrag van *Lacerta s. sicula* in een niet voortdurend verstoord gebied op verschillende punten sterk kan afwijken van wat wij gezien hebben. In 1974 hopen wij in de bergen een populatie te gaan observeren, die niet verstoord wordt door voortdurende veranderingen in de omgeving, zoals op deze camping.

VIJANDEN

Eventuele natuurlijke vijanden van deze hagedissen hebben we niet gezien, wel honden en katten. En mensen! De mens is in dit gebied waarschijnlijk een van hun

voornaamste vijanden; Italiaanse jongens houden het voor een sport een hagedis te dwingen zijn staart los te laten door er stenen op te gooien, waarbij het natuurlijk niet uitgesloten is, dat de hagedis zelf doodgegooid wordt. Vooral pasgeboren hagedissen (die er in deze tijd veel waren) waren vaak al eens door een vijand gepakt, wat te zien was aan de geheel of gedeeltelijk verloren staart. Ook voor ons was het zeer gemakkelijk pasgeboren jongen met de hand te vangen.

Het aantal hagedissen van deze ondersoort in dit gebied en in heel Zuid-Italië is echter zeer groot, zodat men voor uitsterven voorlopig nog niet bang hoeven te zijn. Voorlopig, want vele nu bedreigde diersoorten leefden nog niet zo lang geleden ook in zulke aantallen.

ANDERE REPTIELEN

Het enige andere reptiel dat wij in hetzelfde biotoop als dat van *Lacerta s. sicula*

Fig. 3. Biotoop van *Lacerta sicula sicula*, de grond in de olijfboomgaard. Foto: O u b o t e r.

aantreffen, was *Tarentola mauritanica mauritanica*. Meestal waren dit middelgrote exemplaren. Wij zagen één keer een exemplaar dat bijna de grootte van een tokkeh haalde.

SUMMARY

Notes are given on a population of *Lacerta sicula sicula* Rafinesque, living on a camping site near Salerno, Italy.

A. van Hecke
Eglantierlaan 39, Aartselaar, België.

De redding van een verdronken *Lacerta viridis*

Ingezonden juli 1973.

Toen ik op 6 augustus 1972 te 10.15 uur toevallig in mijn buitenterrarium mijn smaragdhagedissen gadesloeg, bemerkte ik op de bodem van de 25 cm diepe vijver een eigenaardig voorwerp. Bij nader toezien bleek het mijn jongste half-volwassen vrouwelijke smaragdhagedis te wezen. Onmiddellijk, niettegenstaande ik vermoedde dat het dier toch al dood zou wezen, opende ik de kader met gaas (1 bij 1 cm maaswijdte) die het buitenterrarium afsluit om ontsnapping te voorkomen en haalde ik de jonge smaragdhagedis uit het water.

Tijdens het vastnemen van dit dier meende ik de kop eventjes te voelen bewegen. Ik hield het dier met de kop naar beneden en opende de bek om daarna de tong zijwaarts uit de bek te laten hangen. Met duim en wijsvinger probeerde ik vervolgens het water uit de longen te masseren. Dit lukte en met tussenpozen stulpte het water uit de bek van het jonge dier. Deze behandeling werd zo'n 20-tal minuten uitgevoerd. Hierna begon de smaragdhagedis stilaan op eigen krachten te ademen waarbij de longen telkens wijd opengezet werden. Dit ademen ging wel gepaard met een piepend geluid. Teneinde longontsteking te voorkomen werd het dier binnen in een quarantaineterrarium geplaatst. De warmte van een spot deed het dier goed en vergemak-

kelijkte de ademhaling. Gedurende de verdere dagperiode was het dier zeer kalm en bleef op dezelfde plaats liggen.

's Anderendaags was bij het reptiel geen letsel van deze verdrinking te bemerken. Na 3 dagen werd zij terug in het buitenterrarium geplaatst. Niettegenstaande de hagedis tijdens haar verblijf in quarantaine over drinkwater beschikte, liep zij onmiddellijk naar de vijver toe om te gaan drinken. Een afkeer van water was hier dus in het totaal niet vast te stellen.

Het enige dat de smaragdhagedis nu, per 1 april 1973, van voornoemd voorval overhield, is een piepende ademhaling bij hevige emotie. Hoeveel minuten deze hagedis onder water heeft gelegen weet ik niet. Het was wel zo dat het dier bewegingloos op de bodem lag met volledig geopende bek. Door toevallig mijn buitenterrarium te passeren, kon ik het reptiel op het allerlaatste nippertje redden. Dit voorval toont dus wel aan dat een bijna verdronken hagedis kan gered worden door het water uit de longen te masseren.

SUMMARY

A drowned *Lacerta viridis* was saved by pressing the water out of its lungs.